

Wprowadzenie

Kraje rozwijające się stanowią najliczniejszą, a przy tym najbardziej zróżnicowaną grupę państw we współczesnej gospodarce światowej. W obliczu stale rosnącej współzależności rynków, będącej skutkiem pogłębiającego się procesu globalizacji i coraz większego zaangażowania się w niego państw rozwijających się, pomimo ich znacznych dysproporcji rozwojowych nie tylko wobec gospodarek wysoko rozwiniętych, lecz również wewnątrz tej grupy krajów, badania prowadzone w tym zakresie nabierają coraz większego znaczenia. Zagadnienia związane z krajami rozwijającymi się mają wymiar problemów globalnych, a ich rozwiązanie staje się istotne zarówno dla państw uprzemysłowionych, jak i tych będących na niższym poziomie rozwoju gospodarczego. Skutki braku zainteresowania się krajami najbiedniejszymi mogą doprowadzić do destabilizacji współczesnej gospodarki światowej, nie tylko w wymiarze ekonomicznym, lecz również społecznym, politycznym i środowiskowym. Funkcjonowanie w tym samym złożonym systemie gospodarki globalnej sprawia też, że kraje rozwijające się i państwa wysoko rozwinięte nie są od siebie oderwane. W tych ostatnich często podkreśla się, że wzrost w grupie gospodarek wschodzących i w pozostałych krajach rozwijających się może przyczynić się do przełamania stagnacji w wymiarze globalnym.

Od ponad sześćdziesięciu lat wiele zagranicznych ośrodków naukowo-badawczych prowadzi badania poświęcone problemom krajów rozwijających się. Zagadnienia związane z tą grupą państw są także przedmiotem dyskusji i analiz na forum organizacji i instytucji międzynarodowych, w tym m.in. Banku Światowego (World Bank – WB) (publikującego co roku raporty *World Development Indicators*, jak również inne opracowania poświęcone państwom rozwijającym się), Konferencji Narodów Zjednoczonych do spraw Handlu i Rozwoju (United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD) wydającej

corocznie *Trade and Development Report*, obok innych publikacji poruszających głównie zagadnienia gospodarcze istotne dla tych krajów. Wśród publikacji koncentrujących się na zagadnieniach społecznych na uwagę zasługują raporty *Human Development Report* publikowane przez Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (United Nations Development Programme – UNDP). Publikacje w polskiej literaturze pojawiły się w latach 60. XX w., natomiast pod koniec lat 80. XX w. problematyka krajów rozwijających się, jako obszar badań, straciła na znaczeniu. W ostatnich latach zauważa się ponowne zainteresowanie problemami tej grupy państw. Obok opracowań dotyczących zagadnień polityczno-społeczno-ekonomicznych państw rozwijających się, w artykułach naukowych i monografiach przedstawiane są pewne segmenty problematyki gospodarczej, głównie z perspektywy regionalnej. Nie bez znaczenia jest również wyodrębnienie się nowej dziedziny w naukach społecznych, jaką jest ekonomia rozwoju, zmieniającej dotychczasowe podejście do gospodarek rozwijających się. Złożoność, różnorodność i waga problemów, mających często wymiar globalny, a występujących w badanej grupie państw powoduje, że ich Autorzy stają przed koniecznością wyboru najważniejszych i najistotniejszych z nich. Wśród publikacji obejmujących szerokie i złożone spectrum problematyki niedorozwoju krajów rozwijających się oraz podkreślających zmiany zachodzące w tej grupie państw w odniesieniu do gospodarki światowej, można wyróżnić opublikowaną w 2007 r. pracę zbiorową pod red. S. Miklaszewskiego, *Kraje rozwijające się w międzynarodowym systemie ekonomicznym, Ekonomię rozwoju*, wydaną w 2010 r. pod red. B. Fiedora i K. Kociszewskiego, jak również monografię o tym samym tytule opublikowaną w 2011 r. pod red. R. Piaseckiego i autorstwa R. Bartkowiaka z 2013 r. oraz wydaną w 2014 r. książkę K.A. Nawrot, *Kraje rozwijające się we współczesnej gospodarce światowej*. Wspomniane publikacje uwzględniają nowy kierunek podejścia do tej grupy państw, oparty o założenia ekonomii rozwoju. W literaturze fachowej brakuje natomiast opracowania, które w sposób kompleksowy ujęłoby kwestie związane ze znaczeniem krajów rozwijających się w globalnej wymianie handlowej. Dlatego też zespół autorów reprezentujących Katedrę Handlu Zagranicznego Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, podjął próbę wypełnienia tej luki na polskim rynku wydawniczym.

Zasadniczym celem monografii jest wielowymiarowa analiza skali oraz intensywności wymiany handlowej krajów rozwijających się z zagranicą na początku XXI wieku. W opracowaniu starano się uwzględnić najważniejsze aspekty wynikające z postępującej liberalizacji handlu i włączania się państw rozwijających się w międzynarodowy przepływ towarów, usług i kapitału, które mogą stanowić szansę rozwojową tych gospodarek.

Punktem wyjścia do dalszych rozważań było przedstawienie w pierwszym rozdziale różnych podejść do pojęcia krajów rozwijających się i prób zdefiniowania oraz sklasyfikowania tej grupy państw. Dalsza część tego opracowania

została poświęcona zaprezentowaniu klasycznych i alternatywnych teorii handlu międzynarodowego oraz wzrostu gospodarczego, jak również wskazaniu wzajemnych zależności pomiędzy obiema kategoriami. Następnie zwrócono uwagę na koncepcje wzrostu stymulowanego eksportem, uwzględniając w nich istotne zagadnienie, jakim jest konwergencja gospodarek. Uwzględniając prowadzone badania w zakresie empirycznej weryfikacji teorii handlu zagranicznego, jak również ekonomii rozwoju, w których wskazuje się na negatywny wpływ handlu zagranicznego na rozwój gospodarki, w kolejnym punkcie tego rozdziału przedstawiono teorie wzrostu zubożającego i zależnego.

Rozdział drugi został poświęcony determinantom i barierom rozwoju państw rozwijających się. Zwrócono w nim uwagę na skutki kolonializmu i neokolonializmu, które w znacznej mierze ukształtowały charakter i strukturę ich gospodarek, problemy demograficzne badanej grupy krajów i ich skutki, konflikty zbrojne, szczególnie dotyczące gospodarki najsłabiej rozwinięte. W prowadzonych rozważaniach zwrócono też uwagę na istotny problem spłaty zadłużenia. Ostatnią część tego rozdziału poświęcono problemowi konkurencyjności państw rozwijających się.

Znaczenie państw rozwijających się w handlu światowym jest przedmiotem badań kolejnej części opracowania. W rozdziale tym przeprowadzono analizę struktury geograficznej i towarowej handlu zagranicznego tej grupy krajów. Opierając się na klasyfikacji UNCTAD, wyodrębniono 3 grupy państw rozwijających się, z uwagi na zbliżony poziom rozwoju gospodarczego, i zbadano ich powiązania handlowe z zagranicą, w ujęciu regionalnym.

Kolejna część monografii została poświęcona dogłębnej analizie wymiany handlowej towarami rolno-spożywczymi. Punktem wyjścia do dalszych rozważań było określenie głównych kierunków rozwoju w handlu rolno-spożywczym krajów rozwijających się w ostatnich dwudziestu latach. W celu zbadania pozycji konkurencyjnej tej grupy państw w globalnym handlu rolnym i jej zmian w ostatnich dwóch dekadach, prześledzono kształtowanie się udziału tych krajów w światowym eksporcie artykułów rolno-spożywczych. W rozdziale tym uwzględniono również zmiany zachodzące w strukturze towarowej sprzedaży za granicę produktów rolnych pochodzących z krajów rozwijających się. Na zakończenie tej części podjęto próbę oceny znaczenia wielostronnej liberalizacji handlu artykułami rolnymi dla rozwoju eksportu krajów rozwijających się o niskich i średnich dochodach.

Dopełnieniem analizy wymiany handlowej towarami rolno-spożywczymi, przedstawionej w poprzednim rozdziale, jest objęcie badaniem eksportu towarów przemysłowych krajów rozwijających się. W rozdziale poświęconym konkurencyjności eksportu badanej grupy państw wykorzystano trzy mierniki ilościowe – wskaźnik relacji eksportowo-importowych Lafaya (LFI), wskaźnik ujawnionych przewag komparatywnych (RCA) i wskaźnik intensywności handlu

wewnątrzgałęziowego (IIT). W pierwszym etapie analiza konkurencyjności eksportu została przeprowadzona w podziale na wcześniej wydzielone 3 grupy krajów: wysokiego dochodu, średniego dochodu i niskiego dochodu, a następnie wg regionów, z uwzględnieniem stopnia przetworzenia produktów. W końcowej części opracowania zbadano intensywność wymiany wewnątrzgałęziowej państw rozwijających się.

W rozdziale szóstym podjęto próbę przedstawienia skutków preferencyjnych porozumień handlowych na handel zagraniczny krajów rozwijających się. Zaprezentowano w nim przyczyny, warunki i formy regionalnych porozumień handlowych zawieranych przez tę grupę państw. W dalszej części wyróżniono umowy o handlu preferencyjnym, których stronami są tylko kraje rozwijające się i porozumienia zawarte z państwami wysoko rozwiniętymi, przypisując każde z nich do regionu geograficznego. Określono również liczbę preferencyjnych porozumień handlowych zawartych przez państwa rozwijające się w ramach 11 regionów. Na zakończenie zbadano udział wymiany handlowej dokonywanej pomiędzy państwami należącymi do najważniejszych ugrupowań integracyjnych i wpływ regionalnych porozumień handlowych na eksport oraz import wybranych krajów rozwijających się

Formy wspierania eksportu w krajach rozwijających się na forum międzynarodowych organizacji rządowych i pozarządowych są przedmiotem rozważań rozdziału siódmego. Podkreślono w nim konieczność nowego spojrzenia na sposób zaspokajania potrzeb w zakresie wsparcia eksportu. W dalszej części scharakteryzowano działalność Międzynarodowego Centrum Handlu (ITC) i przedstawiono rezultaty działań prowadzonych przez tę instytucję.

W kolejnym rozdziale zaprezentowano międzynarodowe obroty usługami krajów rozwijających się, które stają się coraz ważniejszym partnerem w handlu światowym. Przeprowadzono w nim analizę wielkości i dynamiki wymiany usługami w odniesieniu do handlu towarami. Uwzględniono również strukturę branżową eksportu i importu usług w badanej grupie krajów. Na zakończenie dokonano oceny tendencji rozwojowych wymiany handlowej usługami w państwach rozwijających się.

Obok omówionego w poprzednim rozdziale handlu usługami, w opracowaniu uwzględniono przepływy kapitału produkcyjnego w kontekście rozwoju gospodarczego krajów afrykańskich. W rozdziale tym przedstawiono dynamikę i strukturę PKB w krajach badanego regionu. Zaprezentowano inwestycje na kontynencie afrykańskim i źródła ich finansowania. W ostatniej części przeprowadzono analizę napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych do Afryki, uwzględniając ich wielkość i strukturę oraz czynniki wpływające na lokowanie kapitału zagranicznego w tym regionie świata.

Międzynarodowa wymiana handlowa w kontekście równowagi płatniczej i zadłużenia zagranicznego wybranych gospodarek wschodzących i krajów roz-

wijających się stanowi przedmiot rozważań kolejnej części opracowania. Badaniem objęto 5 państw należących do Unii Europejskiej, które według MFW posiadają status wschodzących gospodarek rynkowych i rozwijających się. Na wstępie tej części opracowania przedstawiono koncepcję równowagi płatniczej w ujęciu teoretycznym. Następnie przeprowadzono analizę empiryczną zmian zachodzących w głównych pozycjach bilansu płatniczego Bułgarii, Chorwacji, Polski, Rumunii i Węgier, w powiązaniu z ich międzynarodową pozycją inwestycyjną netto.

W ostatnim rozdziale monografii zaprezentowano znaczenie państw rozwijających się w handlu zagranicznym Polski. Przeprowadzono w nim analizę wymiany handlowej kraju i określono w niej miejsce państw rozwijających się w latach 2009–2014. W dalszej części scharakteryzowano najważniejszych partnerów pochodzących z badanej grupy państw, eksportujących towary na rynek polski. Na zakończenie przedstawiono udział Polski w eksporcie i imporcie wybranych krajów rozwijających się.

Mamy nadzieję, że przedstawiona Czytelnikom monografia wniesie nowe wątki do rozważań nad wpływem wymiany handlowej z zagranicą na rozwój społeczno-ekonomiczny krajów rozwijających się, a w szczególności nad możliwościami ograniczenia dysproporcji rozwojowych występujących we współczesnej gospodarce światowej, oraz pogłębi wiedzę dotyczącą różnych aspektów wymiany handlowej badanej grupy państw. Mamy również świadomość, że problematyka rozwoju gospodarczego państw rozwijających się jest niezwykle złożona i wymaga wielowymiarowego podejścia, a niniejsze opracowanie jedynie w zarysie przedstawia najważniejsze zagadnienia, które wymagają często pogłębionych analiz. Mamy nadzieję, że książka ta będzie stanowić ciekawą lekturę i wartościowe źródło informacji zarówno dla pracowników naukowych prowadzących na co dzień badania w zakresie szeroko rozumianej wymiany handlowej krajów rozwijających się, przedstawicieli sfery instytucjonalnej, menedżerów oraz praktyków gospodarczych realizujących transakcje z partnerami handlowymi zaliczanymi do tej grupy państw, jak również dla studentów kierunków ekonomicznych, przede wszystkim pogłębiających swoją wiedzę w zakresie międzynarodowych stosunków gospodarczych.

*Bożena Pera
Stanisław Wydymus*